

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЗУЄВ Володимир Миколайович

**ГУМАНІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ
(світоглядно-методологічний аналіз)**

09.00.11 — соціальна філософія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
доктора філософських наук

Київ — 1993

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00815231 (К)

На правах рукопису

ЗУЄВ Володимир Миколайович

ГУМАНІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ
(світоглядно-методологічний аналіз)

09.00.11 - соціальна філософія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
доктора філософських наук

Робота виконана на кафедрі філософії гуманітарних наук
філософського факультету Київського університету ім.
Тараса Шевченка.

Науковий консультант: доктор філософських наук,
професор Андрущенко В.П.
Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор Горак Г.І.
доктор філософських наук,
професор Кириченко М.Г.
доктор філософських наук,
професор Мокляк М.М.
Провідна установа: Український педагогічний
університет ім. М. Драго-
манова

Захист відбудеться " _____ " _____ 1993 р. о 11-й
годині на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д 01.01.01
при Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою:
252601, Київ-17, вул. Володимирська, 60, буд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська,
буд. 58).

Автореферат розіслано " _____ " _____ 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої Ради *П.С. Скрипка* проф. Скрипка П.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми викликана потребами оновлення соціального знання, звільнення його від залишків тоталітарної ідеології, повернення до гуманістичних основ філософської культури, інтелектуальних надбань людства.

Система соціально-гуманітарних наук, що домінувала на вітчизняному інтелектуальному полі, виявила свою обмеженість. Теоретичне осмислення реалій суспільного життя велось на основі абсолютизації класових засад, практичні рекомендації часто визначались кон'юнктурними потребами. Усе це призвело до дегуманізаційної спрямованості, ідеологізації та політизації соціального знання.

Відродження останнього потребує його повернення до своєї власної природи, до вивчення реальних умов людського існування. Її об'єктивна закономірність еволюції соціального знання в духовній ситуації епохи Ренесансу дістала назву "гуманізація". Бивченням суті вказаної закономірності, суперечностей її реалізації та історичної генези в контексті оновлення соціального знання визначається актуальність і практична спрямованість теми дисертаційного дослідження.

Її аналіз є актуальним і в зв'язку з поверненням національного суспільствознавства до сучасної світової філософської культури, з якої воно було фактично вилучене на початку нинішнього століття. Це абіднювало вітчизняну науку, звужувало горизонти соціально-філософського пошуку, знижувало рівень увагальнень.

Звернення вітчизняного соціального знання до світової філософсько-гуманістичної традиції потребує зміни основного принципу його розвитку: "філософська партійність" має поступитись місцем парадигми, на якій базується вся світова філософська культура. Мова йде про принцип гуманізму, що не тільки забезпечує спадкоємність розвитку соціально-філософського знання в історичному просторі і часі, але й готує підґрунтя для взаємсприйнятливості і взаєморозуміння різних теоретичних концепцій. Гуманізація соціального знання постає як така тенденція його розвитку, що може врятувати становище у кризовій

ситуації, а тому потребує свого ґрунтовного вивчення.

Переломні історичні епохи, як правило, викликали до життя нову культуру, яка опинялася в центрі уваги соціального знання. Сьогодні дегуманізаційні начала охопили основні сфери життя в Україні, якій належить здійснити свій вибір. Саме тому нагальною необхідністю стали дослідження гуманістичних засад розвитку соціальних процесів, шляхів виходу з гуманістичного вакууму, пошуки нових духовно-моральних орієнтирів, розробка гуманітарної стратегії нашого державотворення. Головні принципи цієї стратегії закладені в новій концепції "Освіта", побудованій на демократичних засадах і загальнолюдських цінностях. Подальша розробка і практичне застосування основних напрямків програми потребує ґрунтовного аналізу різних її аспектів, насамперед пов'язаних з проблемами людинознавства, гуманістичними чинниками, соціокультурними феноменами.

В умовах, коли посилюються прояви дегуманізації в духовному житті суспільства, важливо протиставити цьому гуманістичні цінності і орієнтації. Один із самостійних соціально значущих шляхів впливу на формування суспільної свідомості, покликаний прискорити утвердження гуманістичних основ у переломний період соціальної трансформації, - це система просвітництва. Але навіть у цій сфері гостро відчувається відсутність надійних гуманістичних орієнтацій та критеріїв, сформулювати які - одне з головних завдань реформованого соціального знання.

Зазначена тенденція розвитку останнього в тій чи іншій мірі досліджувалась як у світовій, так і у вітчизняній філософській літературі. Від початку епохи Відродження теоретики наполегливо шукали той "філософський камінь", на якому можна було б звести струнку і досконалу соціально-філософську будівлю. Про це, зокрема, писали Данте Аліґ'єрі і Франциско Петрарка, Піко делла Мірандола і Мішель Монтень, Микола Куванський і Джордано Бруно. Новий злет в осягненні потреби гуманістичної переорієнтації суспільствознавства пов'язаний з іменами Бекона і Декарта, Вольтера і Руссо, Гердера і Канта, Фіхте і Фейєрбаха.

Специфічне відображення означена тенденція отримала в марксистській літературі. Прогресуюча соціальна думка людства не могла не висловити свого ставлення до такого помітного історичного явища у філософії, як марксистський гуманізм, не посперечатись з ним щодо головної мети і завдань розвитку соціальної теорії, засобів і форм її функціонування, методології і світоглядних принципів. Драматична соціальна практика революційного і постреволюційного періоду "перевела" означену дискусію в теоретичної в практично-політичну площину. Глибокий аналіз гуманістичних вasad розвитку соціального знання, зокрема гуманістичного потенціалу марксизму, провели його опоненти. Серед них такі відомі теоретики, як Л. Альтюсер, Р. Арон, М. Бердяєв, А. Камю, Ж. Марітен, К. Поппер, Ж. П. Сартр, П. Сорокін, С. Франк, Е. Фром, М. Хайдеггер *.

Дискусія навколо гуманістичного потенціалу марксизму стала наріжним каменем вододілу світоглядно-методологічних орієнтацій ХХ століття. Полеміку із західними теоретиками вели такі дослідники-марксисты, як В. Кешелава, Ф. Константинов, М. Корнфорт, О. Корню, М. Лапін, Т. Ойзерман, М. Петросян, Л. Сев, П. Федосєєв, І. Тролов та інші.

ХХ століття згуртувало нову плеяду теоретиків, якими гуманістична основа розвитку соціально-філософського знання розглядалась у якості його провідної тенденції і генералізуючого принципу. Серед них, перш за все, слід виділити імена А. Айєра, М. Бердяєва, М. Вебера, І. Ільїна, А. Камю, А. Кінга, Ж. Марітена,

* Див.: Альтюсер Л. Просто ли быть марксистом в философии? // Философские науки. - 1990. - N 7; Арон Р. Двусмысленный и неисчерпаемый // Вестник Московского университета. - Серия 7. - 1992. - N 2; Бердяев Н. А. Неогуманизм, марксизм и духовные ценности // Современные записки. - Париж, 1936. - Т. 60; Камю А. Бунтующий человек. - М.: 1990; Маритен Ж. Сумерки цивилизации. // Работы Ж. Маритена по культурологии и истории мысли. - М.: 1990; Поппер К. Открытое общество и его враги: В 2-х т. - М.: 1992; Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. - М.: 1992; Франк С. Духовные основы общества. - М.: 1992; Фромм Э. Душа человека. - М.: 1992; Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // Проблема человека в западной философии. - М.: 1988.

Л. Мемфорда, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета, А. Печчеї, К. Поппера, В. Рассела, Ж. П. Сартра, П. Тейяра-де-Шардена, М. Фрідмана,

Дж. Франка, Е. Фрома, Ю. Хабермаса, Ф. Хайєка, М. Хайдеггера, А. Хакслі, С. Хука, А. Швейцера, О. Шпенглера, К. Ясперса та інших.

У національній філософсько-культурологічній літературі традиції гуманізму як першооснови розвитку соціального знання виходять з творчості вчених Києво-Могилянської академії, праць Г. Сковороди, соціально-філософських творів Т. Шевченка і Лесі Українки, П. Грабовського і І. Франка, М. Драгоманова і М. Грушевського.

Гуманістичним аспектам розвитку суспільних процесів у цілому та соціального знання, зокрема, присвячений ряд досліджень сучасних теоретиків. Насамперед це роботи Ю. Азарова, В. Андрушенка, А. Ахієєра, М. Бахтіна, М. Бережного, І. Бестужева-Лади, І. Бичка, І. Войченка, Л. Буєвої, А. Бутенка, Е. Гаселя, Г. Горак, Л. Губерського, В. Зінченка, В. Капустіна, В. Кемерова, М. Кириченка, М. Кудряшової, П. Куртца, О. Лосєва, В. Межуєва, М. Михальченка, М. Моїсєєва, М. Мокляка, І. Надольного, А. Назаретяна, Т. Панфілової, В. Сагатовського, В. Согріна, В. Стюпїна, В. Федотової, І. Фролова, В. Хотякової, В. Шинкарука, О. Яценка та інших.

Незважаючи на наявність широкого кола публікацій, дослідження запропонованої теми не можна вважати завершеним. Новий поворот суспільної практики, нові духовні орієнтації і соціальне завдання потребують, з одного боку, ґрунтовного переосмислення питань, що, здавалося б, уже отримали більш-менш виважену філософську інтерпретацію, з другого - уважного вивчення тих аспектів даної проблеми, які пов'язані з соціальним оновленням, входженням України в світове співтовариство, формуванням її державної гуманітарної стратегії. До кола питань, які потребують подальшого вивчення, відносяться питання про витoki, природу і сенс загальногуманістичної тенденції в системі соціально-гуманітарного знання, місце і роль у ній марксизму, соціокультурні передумови та чинники переорієнтації

суспільствознавства, його оновлення як у загальнотеоретичному, так і в освітньо-просвітницькому плані. У зв'язку з недостатньою розробкою цієї проблематики та гострою суспільною потребою її аналізу дисертант вибрав дану тему як предмет дослідження.

Мета і завдання дослідження. Головна мета дисертаційного дослідження полягає в узагальненні існуючих результатів сучасної соціальної науки та практики і розробці концепції світоглядно-методологічних засад гуманізації як непересічної тенденції еволюції соціального знання в умовах реформування суспільства.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення ряду взаємопов'язаних завдань, зокрема потрібно:

- на основі аналізу витоків і природи гуманізації соціального знання в контексті його історичної еволюції виявити й узагальнити статус даної тенденції;

- визначити місце і роль у розвитку гуманістичної тенденції марксистської соціальної концепції, трансформації і деформації системи соціального знання в руслі дослідницької практики марксизму;

- виявити соціокультурні передумови гуманістичної переорієнтації сучасного соціального знання;

- розкрити світоглядно-методологічні основи "деідеологізації" соціального знання, роль принципу соціальності в утвердженні гуманістичних цінностей у суспільствознавстві;

- обґрунтувати необхідність гуманістичних орієнтацій просвітницької реформи шляхом гуманітаризації освіти.

Наукова новизна дослідження. У дисертаційній роботі на основі світоглядно-філософського аналізу створена нова соціально-філософська концепція гуманізації соціального знання як тенденції його історичної еволюції, яка виявляє й узагальнює основні вимоги цієї тенденції щодо його теоретичного і просвітницького розвитку в контексті нових соціальних завдань і духовних орієнтацій.

На захист виносяться такі положення:

- на основі аналізу гуманістичних концепцій у сучасній соціальній філософії обгрунтовано феномен гуманізації як непересічної тенденції еволюції філософської культури; розвиток соціального знання як інтегративної системи здійснюється завдяки постійному аверненню останнього до гуманістичної проблематики як серцевини цінності і фундаменту сладкоємності цієї системи в ході її історичної еволюції;

- критичний аналіз реалізації марксистської концепції гуманізму в соціальному знанні дозволив розкрити історичну і світоглядно-методологічну обмеженість соціокультурних орієнтацій марксизму як системи вузькокласових цінностей; абсолютизація класової обмеженості вилилась в ідеологізацію і політизацію даної концепції, спонукала до деформації соціального знання, його глибокої світоглядно-методологічної кризи; "марксизація" вітчизняного суспільствознавства призвела до відокремлення його від світової гуманістично-філософської культури;

- визначені головні засади радикальної переорієнтації соціального знання, реформування якого здійснюється завдяки оптимальному балансу гуманістичних цінностей загальнолюдського та індивідуального, групового і національного характеру; на основі дослідження причин, чинників і тенденцій розвитку суспільствознавства показані соціальний механізм і шляхи виходу сучасного соціального знання з кризового стану, необхідність повернення його в русло гуманістичної тенденції; гуманізація вітчизняного суспільствознавства є головною умовою його реформування в період суспільного оновлення, основний засіб - освоєння надбань світової філософсько-світоглядної культури з урахуванням особливостей її локалізації в національно-культурному духовному просторі;

- критичний підхід до принципів, що звужували сферу дії суспільствознавства, дав можливість виявити основні чинники "деідеологізації" соціального знання, обгрунтувати трансформацію принципу партійності як історично обмеженої форми буття принципу соціальності, зв'язавши останній з принципом гу-

манізму;

- показано, що реалізація тенденції соціального знання здійснюється за трьома головними напрямками: теоретичному (перехід до нової проблематики і методології соціального знан-

ня), загальноосвітньому (реформування соціально-гуманітарних дисциплін у системі освіти) та просвітницькому (кардинальне оновлення змісту і методів просвітницько-виховної діяльності);

- у дисертаційному дослідженні розкриваються соціально значущі канали впливу на духовні основи життєдіяльності суспільства і людини, які сприяють виходу України з гуманістичного вакууму, свідоме подолання якого здійснюється в просвітницькій сфері насамперед шляхом гуманітаризації освіти.

Сформулювавши мету, завдання дослідження і основні положення, які виносяться на захист, підкреслимо, що логіка викладу матеріалу в дисертації підпорядкована такій ідеї: від гуманістичної тенденції як інтегративної основи світової філософської культури ми йдемо до гуманізації як тенденції в еволюції соціального знання в умовах реформування суспільства і, нарешті, до пошуків найбільш ефективних шляхів донесення гуманізованого соціального знання до різних верств і окремої людини.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення класичної соціальної філософії щодо сутності гуманістичної природи соціального знання. Дисертант враховував і виходив із конструктивно-критичного осмислення всієї суперечливої різноманітності поглядів та міркувань, насамперед у працях відомих західних мислителів минулого та сучасності, які вже вгадувалися вище.

Другу групу джерел складають теоретичні праці вітчизняних вчених, присвячені проблемі генези гуманізму в XIX-XX століттях, шляхам подолання кризового стану суспільствознавства, відношенню до гуманістичного потенціалу марксизму, особливостям світоглядно-методологічної переорієнтації сучасного соціального знання, питанням утірдження гуманістичних начал у

процесі реформування просвітницької системи тощо.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає насамперед у виробленні нових підходів до подолання дегуманізаційних начал у нашому суспільстві, переосмисленні і оцінці конкретно-історичного досвіду реалізації гуманістичного потенціалу марксизму, а'ясуванні особливостей та основних тенденцій розвитку соціального знання в умовах суспільного оновлення. У дисертації проаналізовані гуманістичні чинники і визначені основні засади реформування просвітницької системи, місце та роль суспільствознавчих дисциплін в гуманізації та гуманітаризації освітньої сфери, гуманістична спрямованість сучасної української публіцистики як чинника реформування людинознавства.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці теоретичної основи оновлення просвітницької системи взагалі, сучасних соціально-гуманітарних дисциплін зокрема, у пошуках ідеологічних орієнтирів, теоретичному обґрунтуванні гуманітарної стратегії державотворення України, реформування освіти, культури, виховання, що дозволить визначити правильні практичні кроки при розв'язанні фундаментальних протиріч і кризових ситуацій соціально-економічного, політичного і культурного розвитку нашої країни.

Матеріали дослідження можна використати в навчальному процесі при читанні відповідних курсів соціально-гуманітарних дисциплін, а також при написанні окремих розділів навчальних посібників.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дослідження: - викладені в наукових публікаціях дисертанта (безпосередньо по темі дисертації опубліковано близько 40 наукових праць загальним об'ємом понад 28 друкованих аркушів);

- доповідалися на конференціях, симпозиумах, семінарах, нарадах суспільствознавців у Києві, Кельце (Польща), Львові, Москві, Одесі, Сумах та інших містах;

- використовувались дисертантом при розробці і читанні спеціального курсу для студентів економічного факультету

Сумського сільськогосподарського інституту;

- обговорювались за засіданнях кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка, методологічних семінарів та Ради з гуманітарної освіти Сумського сільськогосподарського інституту.

Основний зміст і концепція дисертаційного дослідження.

Концептуальний задум дисертації полягає у визначенні провідної тенденції і розкритті головних засад, які стимулюють процеси гуманізації сучасного соціального знання, допомагаючи останньому вийти з важкого кризового стану.

Дисертаційна робота складається з вступу, трьох глав, які включають вісім параграфів, висновків та бібліографії.

У вступі дається обґрунтування вибору теми дисертації, її актуальності, аналізується ступінь її розробки в світовій та вітчизняній філософській літературі, розкриваються мета і завдання дослідження, формулюються основні положення, які виносяться автором на захист.

У першій главі дисертації - "РОЛЬ КОНЦЕПЦІЙ ГУМАНІЗМУ В СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ" - ставиться завдання прослідкувати генезис гуманізму та еволюцію гуманістичних концепцій для визначення місця і ролі гуманізації як об'єктивної тенденції розвитку соціального знання. В ній підкреслюється, що в центрі уваги гуманістичного світогляду завжди знаходились людина і загальнолюдські цінності. Розвиток цих феноменів залежав від різних чинників, серед яких вирізнялись міфологія, релігія, філософія, національно-соціальні фактори, класи, держава та ін. Взаємозв'язок останніх, їх вплив на людину, на утвердження її гуманістичного потенціалу відбивались у системі соціального знання.

Аналізуючи сучасну соціально-гуманітарну науку, не можна обминути головні історичні віхи її становлення - античність, епоху Відродження, Просвітництво і, звичайно, XIX-XX століття. Генеза розвитку соціального знання зазнала багатьох метаморфоз. Спроби давньогрецьких дослідників поставити в центр кос-

мосу людину завершилась поракою, не витримавши тиску соціальних чинників і різноманітних суспільних колізій. Гуманістичні починання поступилися місцем релігійній вірі, і понад тисячоліття релігія та церква робили все можливе, щоб підкорити природу людини Богу. Однак ця теорія і практика були не в змозі розкрити сутність реальної людини в реальних обставинах, усяк.й раз породжуючи ті чи інші ілюзії. Ілюзійність людського буття виявилась надто блідою копією буття Божого, вона суперечила реальному буттю. Ця розірваність людського буття (реального та ілюзійного) ефективно викликала на арену мислителів епохи Відродження.

Останні не випадково звернулись до світоглядно-філософських традицій античності, очищаючи їх від схоластичної середньовічної луги. У них вони побачили феномен, адатний стати міцною підвалиною для переходу від ілюзії до реальності людського буття. Ним виявився гуманізм, принцип, який стверджував людську гідність у реальному земному житті. Гуманізові епохи Відродження притаманні свої максимуми і мінімуми, він обмежений чуттєво-конкретними традиціями, не адатен пояснити багато явищ. Проте він стає фундаментом для формування у подальшому соціального знання, в центрі якого знаходиться людина в її радощах і стражданнях, пошуках і бездіяльності, жагою пізнання і зневірою.

Саме в цей період були закладені перші цеглини у фундамент майбутньої складної будови соціальної філософії, яка багуватиметься на новій парадигмі, розкриваючи взаємовідношення "людина-світ". Важливою основою цієї філософії виявилось гуманістичне начало, яке дозволило повернутися до людини і непересічних загальнолюдських цінностей земного походження, які трансформуються, зазнають різних метаморфоз, але спускають людину із надхмарної височини в суперечливу реальність буття.

Повернення до людини як до земної істоти стимулювало подальший розвиток теорії і звернення до людського розуму в наступні століття. Концепція гуманізму і людяності, які беруть

початок у християнській і греко-романській традиціях, знову

увійшла в європейську історію в епоху Відродження і повністю розкрилася у ХУІІ-ХІХ століттях. Французькі просвітники, визнаючи історію життя суспільства як продовження розвитку природи, поступово віддаляли суспільство від неї, вбачали в самій людині, отриманих нею знаннях велику силу, здатну перебороти всі труднощі і досягти "царства Розуму", що в кінцевому підсумку знову-таки виявилось ілюзією.

Подолати цю ілюзію в ХІХ столітті намагався марксизм, гуманістичний потенціал якого визнавали навіть його ідейні опоненти. У ХІХ столітті Маркс і підніс, і деформував гуманістичну тенденцію в еволюції соціального знання. Метаморфози, які відбувалися з нею в наступному столітті, аж до утвердження псевдо- і антигуманізму, зумовили в подальшому необхідність повернення до гуманізації як непересічної тенденції еволюції соціального знання.

Конкретно-історичний підхід до різних аспектів марксистського вчення дозволив зробити висновки стосовно гуманістичного потенціалу марксизму: саме гуманістичні мотиви марксистського вчення можуть зв'язати його з сучасністю, актуалізуючи певні ідеї і положення; головна вада гуманізму Маркса полягала в його самообмеженні вузькими класовими рамками; марксистська концепція гуманізму в якійсь мірі продовжила і розвинула гуманістичну тенденцію в еволюції соціального знання, одночасно деформуючи її, односторонність і тоталітаризм деяких постмарксистських світоглядно-методологічних установок сприяли подальшому перекрученню вказаної тенденції, перетворенню її у псевдогуманістичну.

Генега гуманізму в ХХ столітті призвела до нових перипетій у його розвитку. У цей період гуманізм, здавалося б, повинен був піднести людину, але постійно знаходився у підлеглому стані, в залежності від таких феноменів, як класи, ідеологія, світогляд, утопічна свідомість, насильство тощо. Серед багатьох течій, які безпосередньо або опосередковано аналізу-

вали гуманістичний пласт, дисертант зосередив увагу на позиціях тих мислителів, які займалися власне гуманістичною тематикою під егідою напрямку, який отримав у наш час назву нового гуманізму. Його представники вимагають гуманізації суспільних відносин тут і тепер, подолання класових антагонізмів не шляхом "діалектичного заперечення", а за допомогою досягнення консенсусу різних інтересів, утвердження загальнолюдських цінностей, щоб людство змогло вижити в умовах ядерної та екологічної небезпеки. Таким чином, соціальна база нового гуманізму значно розширюється, ставляться зовсім інші цілі, досягти яких передбачається за допомогою нових засобів.

У той же час не слід забувати, що в реальному житті гуманізм нерідко переростає в антигуманізм, гуманістична тенденція амінюється протилежними устремліннями.

У дисертації аналізуються основні причини, що зумовили нарощування антигуманної хвилі в Україні, обґрунтовуються ті завдання, які потрібно вирішити, щоб визначальними стали гуманістичні мотиви і з'явилась можливість подолати гуманістичний вакуум. Серед причин зростання в нашому суспільстві антигуманних начал насамперед називається причина історичного характеру, яка залишилась нам від попереднього режиму авторитарної і тоталітарної влади. Гуманістичне ставлення до одного класу, до однієї партії, а ще точніше - її верхівки, чітко віддзеркалювалось антигуманізмом та насильством стосовно всіх інших соціальних прошарків населення. Нинішній розвиток подій в Україні знову свідчить про те, що ніколи ще в історії висока мета не досягалась низькими засобами.

Поряд з насильницькими революційними і постреволуційними подіями до основних причин, які стимулюють дегуманізацію суспільних відносин у нашій країні, слід віднести зростаючу технізацію, певну ідеологізацію та політизацію, корупцію нових політичних сил, правову імпотенцію, нігілістичне ставлення до соціально-гуманітарних дисциплін та ін. Подолати дегуманізаторські мотиви в Україні можна, розв'язавши ряд завдань: необхідно вчитися в історії, щоб не повторювати минулих помилок;

не надіятися на прості рішення, бо чорно-біла картина не здатна відбити складність нинішньої ситуації; припинити експлуатувати ідею неважливості; загальмувати ріст метастаз корупції і мафізації, ефективно використовуючи при цьому економічні заходи, правове регулювання і моральні регулятиви; розв'язати конфліктну ситуацію в релігійному середовищі шляхом вирішення майнових претензій; здійснити радикальну гуманізацію не тільки природничих і технічних, але й соціально-гуманітарних наук.

Розв'язання перелічених вище завдань багато в чому залежатиме від стабілізації соціально-економічної і політичної ситуації в Україні, усвідомлення представниками владних структур місця і ролі соціокультурних феноменів для майбутнього розвитку країни.

Не дивлячись на демократичні перетворення, дуже повільно здійснюється у нас (якщо взагалі здійснюється) перехід від класово-абстрактного до прагматичного гуманізму. Крім того, обставини свідчать, що створення ринкових відносин у пост-соціалістичній країні пов'язане з величезними труднощами, характеризується чималою долею антигуманізму. Тому, коли рівні економічні і соціокультурні структури знаходяться в процесі формування, потрібно взяти всіх можливих заходів, розробити ефективні стимули, щоб діяти відповідально і морально було вигідно за багатьма параметрами. Саме в цьому випадку можливе виважене поєднання раціоналізму, ринкових структур з гуманізмом.

Таким чином, еволюція гуманістичних концепцій у ХХ столітті свідчить про необхідність подальшої гуманізації як об'єктивної потреби в розвитку соціального знання. В останньому столітті ця тенденція утверджувалась найбільш суперечливо і внаслідок складності соціального суб'єкту, своєрідності об'єктивних умов, виникнення нових соціальних завдань. У цій ситуації ефективність соціального знання багато в чому залежала від утвердження в ньому гуманістичних цінностей. Гуманізаційна основа цементувала всю систему суспільствознавства, забезпечувала його життєстійкість, відігравала важливу інтегративну функцію,

бо її стрижень - людина зі своїми потребами і можливостями, діяльністю, способом життя, культурою тощо. Отже, можна відзначити взаємопов'язані процеси: з одного боку - об'єктивні обставини і суб'єктивні чинники викликали до життя необхідність гуманізації соціального знання, з іншого - тенденція гуманізації стимулювала його подальший розвиток, особливо у переломні історичні періоди.

Серед об'єктивних обставин і суб'єктивних начал значну роль відігравали соціокультурні феномени як важливий фактор гуманізації соціального знання. У руслі цієї тенденції соціокультурний підхід був застосований до аналізу історико-філософської проблематики (П. Гайденко, А. Гуревич, О. Лосев, М. Мамардашвілі та ін.), а також при розробці світоглядних проблем категоріального складу мислення (М. Булатов, В. Іванов, С. Кримський, В. Табачковський, В. Шинкарук та ін.).

Довгий час у соціально-гуманітарних дисциплінах наростали процеси відчуження від культури, від загальнолюдських цінностей, усе менше уваги приділялось соціокультурним аспектам розвитку людини і суспільства. Виходячи з цього, перед сучасним соціальним знанням постає завдання знайти в культурі загальноозначущий загальнолюдський зміст, який пов'язує інтереси і уявлення різних соціальних груп, націй та інших спільностей. Виконання цього завдання допоможе розв'язати гуманістичні за своєю спрямованістю культурні проблеми. Взаємопов'язки тут складніші, ніж може здатися на перший погляд, бо соціально-гуманітарне знання, яке потребує гуманізації, є невід'ємним елементом духовної культури суспільства. Зміни в останній детермінують зміни в соціально-гуманітарній сфері. У свою чергу, гуманістична спрямованість культури не реалізувалась у значній мірі із-за гуманістичної неспроможності суспільствознавчих досліджень. Соціально-політична система не потребувала глибокого самоаналізу, рефлексія була зайвою і навіть небезпечною. З іншого боку, сьогоденний незадовільний стан соціально-гуманітарних дисциплін визначається також низьким рівнем розвитку культури, яка до того ж характеризувалась невідповідністю і

непропорційним розвитком своїх компонентів.

У цій ситуації розв'язання означених вище кризових процесів у соціальному знанні не приведе до повної зміни пріоритетів у культурі, але все ж стане її передумовою. Навпаки, трансформація соціокультурних факторів зумовить реформування в галузі суспільствознавства. Хотілося б тільки застерегти від швидких і різких рішень, бо справжня культура, а не різні її ераци, зв'язана в реформаторськими процесами, а не в руйнівними революціями.

Значну роль у цій цивілізаційній місії можуть зіграти не-фальсифікована історія України, культурологія і філософія, які набувають загальнолюдського змісту, але за умови, якщо вони будуть розглядати людину в першу чергу в сфері культури, включати її в світову культуру, аналізувати відношення мислення до буття в соціокультурному контексті.

Підкреслимо основні елементи впливу соціокультурних чинників на процеси гуманізації суспільствознавства: по-перше, вони часто-густо виступають як засоби гуманізації соціальної і світоглядної позиції вченого; по-друге, врахування складного характеру взаємозв'язку різних соціокультурних начал сприятиме утвердженню справжнього гуманізму в соціально-гуманітарних науках, дозволить уникнути абстрактних міркувань про гуманність чи негуманність соціальних процесів, які динамічно змінюються; по-третє, звернення до соціокультурних феноменів необхідне для розкриття механізму і засобів втілення теорії в життя, утвердження гуманістичних начал у практиці соціальної дійсності; по-четверте, ефективне використання соціокультурних чинників у соціально-гуманітарних дисциплінах дозволить суспільствознавцям правильно оцінити взаємодію різних цінностей, у першу чергу загальнолюдських компонентів.

Аналіз генези гуманізму, розкриття теоретичних засад гуманізації соціального знання свідчать про те, що гуманістичні начала виявилися тими чинниками, які лягли в основу спадкоємності теоретичних концепцій розвитку соціальної науки, вони стали своєрідним "полем дотику", наявність якого визначає

спрямованість соціального знання, можливість переходу від духовних ілюзій до реального людського буття, врешті-решт стає ефективним підґрунтям для формування науково-теоретичних і світоглядно-методологічних засад, здатних здійснити гуманізацію деформованої соціальної науки.

У другій главі дисертації - "ОСОБЛИВОСТІ СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗНАННЯ В ДУХОВНОМУ ОНОВЛЕННІ СУСПІЛЬСТВА" - висвітлюється необхідність радикального реформування основних принципів та положень сучасного суспільствознавства, повернення його до загальнолюдських гуманістичних засад. У ній підкреслюється, що аналіз еволюції гуманістичних концепцій приводить до розгляду сучасного критичного стану соціального знання. На думку дисертанта, обвинувачувати в усіх вадах суспільствознавців неправильно, оскільки від них самих часто приховувались суттєві документи, свідчення очевидців, таврувались концепції і твердження, які були небезпечними для існуючої соціально-політичної системи, або не вкладалися в рамки марксистського вчення. При цьому спрацював феномен замовчування: звертання до першоджерел інших теоретичних напрямків було рідкісним і однобоким, а критичні зауваження переписувалися авторами, претендуючи на істину в останній інстанції.

Кризовий стан суспільствознавства був викликаний насамперед жорстким ідеологічним контролем адміністративно-бюрократичної системи, отже надмірною політизацією та ідеологізацією суспільних наук, стимулюючи метафізичну обмеженість останніх.

Проте, якими б не були причини, що призвели до негативного результату в сфері суспільствознавства, потрібно виявити можливі шляхи виходу з кризи, основні тенденції і напрямки його оновлення.

У дисертаційному дослідженні аналізуються суперечливі тенденції, особливості і риси в розвитку соціально-гуманітарних дисциплін, зокрема: відмова від самоізоляції та прилучення до досягнень світової культури, динамічність їх розвитку в

нинішніх умовах, діалогічна природа соціально-гуманітарного знання, тенденція до інтеграції суспільнонаукового знання, гіперболізація в суспільствознавстві протиріч соціального життя та ін.

У той же час на думку дисертанта, відходять на другий план такі тенденції в розвитку вітчизняного суспільствознавства, як зближення його з природознавством, математизація суспільних наук, перетворення їх з описових в експериментальні, зростання практичного значення соціально-гуманітарних дисциплін, ізоляція суспільствознавства від досягнень світової науки і культури.

З'ясувавши місце гуманізму у соціальному знанні, причини деформації соціально-гуманітарних наук у певні історичні періоди, підкреслимо об'єктивність зміни основних тенденцій в їх розвитку, оскільки псевдогуманістичні устремління поступово долаються, гуманізація як інтегративна тенденція стає провідною у сфері соціально-гуманітарних дисциплін.

Отже, головною тенденцією в розвитку сучасного вітчизняного суспільствознавства є його гуманізація. Власне, вся робота присвячена розгляду цієї тенденції, характеристики її аспектів. Разом з тим дисертант не схильний її абсолютизувати, бо всі тенденції розвитку суспільствознавства взаємодіють між собою, хоча динаміка соціальних процесів є такою, що стимулює висунення на перший план тієї чи іншої тенденції, сприяє перетворенню певної відмінної риси суспільствознавства в тенденцію його розвитку.

Таким чином, "горизонти" оновлення сучасного суспільствознавства бачаться на шляхах поглиблення його інтегративних начал, утвердження динамізму і діалогічності, використання понанаукових феноменів, демократизації суспільних відносин. Серцевиною, ядром подальшого розвитку суспільствознавства є його справжня гуманізація.

На думку дисертанта, кінцевим результатом радикального реформування сучасного суспільствознавства, повинно бути виникнення нової соціально-гуманітарної теорії, своєрідної універ-

сальної філософії, створити яку пропонують сучасні дослідники. Важко поки що сформулювати навіть головні принципи її побудови, але можна припустити, що вона стане інтегративною теорією, яка виникне в результаті синтезу ідеалістичного і матеріалістичного суспільствознавства і буде базуватися на гуманістичних традиціях і загальнолюдських цінностях. Головною рисою нової соціально-гуманітарної теорії має бути корінна зміна світоглядно-методологічної парадигми. В основу побудови останньої повинна лягти вимога, притаманна західним гуманістичним концепціям ХХ століття. Мова йде про необхідність розробки основних положень і принципів теоретичної системи, витоки і природа якої насамперед відбиватимуть інтереси та сподівання індивіду і, разом з тим, не будуть суперечити загальнолюдським гуманістичним цінностям.

У дисертаційному дослідженні визначені основні шляхи утвердження загальнолюдських начал в соціально-гуманітарному знанні, зокрема, в суспільстві в цілому, охарактеризовані взаємозв'язок і взаємовплив гуманістичних і загальнолюдських цінностей, взаємодія останніх у процесах гуманізації в галузі суспільствознавства і в соціокультурній сфері.

Важко погодитись з твердженням, що визнання пріоритетів загальнолюдського характеру в суспільному житті автоматично пов'язане з якоюсь недооцінкою класових начал, або їх відмиранням, оскільки останні далеко ще себе не вичерпали. Як діалектичні протилежності, зазначені феномени передбачають і заперечують один одного в класовому суспільстві. Складність цієї проблеми очевидна, вона стимулює пошук рівних шляхів виходу з духовної кризи, в яку потрапила наша країна. Більшість учених сьогодні цей вихід вбачають у зверненні до загальнолюдських світових цінностей. Однак діалектика взаємодії класових і загальнолюдських начал свідчить про те, що одномірний, однолінійний шлях вирішення проблеми не завжди прийнятний, точніше не дозволяє розв'язати протиріччя між загальнолюдським інтересом і інтересами класів або тих чи інших соціальних груп.

Дисертант не пов'язує з загальнолюдськими цінностями тільки гуманістичне начало, а з класовими - антигуманні прояви. Класовість у нашому розумінні полягає не в тому, щоб знищувати загальнолюдські цінності, які створили попередні покоління у важкій боротьбі з силами реакції. Цей висновок цілком може бути віднесений до проблеми взаємовпливу гуманістичних і загальнолюдських цінностей. Їх співвідношення складніше, ніж здається на перший погляд, адже не всі загальнолюдські цінності можна представити в якості гуманістичних. Окремі досягнення, наприклад, технократичного характеру важко зарахувати до розряду гуманістичних.

Аналізуючи фактори, які перешкоджають утвердженню загальнолюдських цінностей у нашому житті, дисертант звертає увагу на актуальну сьогодні проблему співвідношення загальнолюдського і національного начал, оскільки відродження нації протікає дуже повільно.

Загальнолюдське не заперечує національне, а навпаки, виявляє себе у формі національного. Однак після завоювання незалежності в Україні природно спостерігається ейфорія у відношенні до національних феноменів, більшість вчених та політиків беззастережно почали віддавати їм пріоритет, але це мало чим допомогло будівництву суверенної держави. У цілісному світі національне є лише одним з його аспектів, хоча в нашій ситуації - це найбільш значущий момент. Та все ж служити національній ідеї важливо не просто для свого самоутвердження, а в мету досягнення загальноцивілізованого шляху розвитку.

Останнім часом намітився рух до нового розуміння загальнолюдського як диференційованого цілого, в якому структурні елементи поєднані коєволюцією. Виходячи з цього, ми впевнені, що утвердження незалежності України буде не таким болісним, якщо представники рівних сил, течій і рухів будуть співпрацювати, орієнтуючись на гуманістичні чинники, а не просто на загальнолюдські цінності, які сьогодні протиставляються класовим або національним. Лише в цьому випадку можливий якийсь консенсус, позитивний баланс, цивілізоване партнерство. Звичайно, гу-

маністичні цінності не є панацеєю від усіх бід і страждань, вони не вилікують від хвороби, але зможуть допомогти в пошуках ефективних ліків.

Здійснення світоглядно-методологічної переорієнтації сучасного соціального знання потребує не просто зміни класових пріоритетів пріоритетами загальнолюдськими, а утвердження гуманістичних цінностей загальнолюдського, національного, класового характеру, здатних захистити кожную людину і допомогти їй подолати псевдогуманістичні ілюзії та антигуманні прояви, властиві періоду панування класових начал.

Віддаючи перевагу загальнолюдським цінностям, слід пам'ятати, що теза про пріоритет останніх була домінуючою в "ідеологічному забезпеченні" перебудовного періоду. Вона виявилася нереалізованою, стосовно ж ідеології попередніх десятиліть, то вона зовсім вичерпала себе. Проте суть змін полягає не в деідеологізації, а в тому, що попередні ідейні установки показали свою неспроможність, повну неадекватність відобразити потреби розвитку сучасного суспільства.

Нинішні соціальні трансформації викликають зміну світоглядно-методологічних підходів, які в свою чергу, сприяють "деідеологізації" соціального знання, переходу до іншої ціннісно-ідеологічної парадигми. Останній здійснюється завдяки ряду чинників - відмові від тоталітарного світогляду і зв'язаних з ним стереотипів, переходу до плюралістичної методології, а також від класових пріоритетів до загальнолюдських та інших цінностей. Ще один фактор "деідеологізації" соціального знання має особливе значення, оскільки він стосується функціонування провідного принципу в галузі суспільствознавства - принципу партійності.

Ретроспективний погляд на зазначений принцип свідчить, що питання, пов'язані з ним, особливо активно розроблялись у 70-х роках, бо саме в цей період "цивілізованими" методами придумувались усілякі спроби інакомислення. Усе це потребувало відповідного теоретичного обґрунтування, і воно з'явилося у вигляді нових розробок принципу партійності. Та партійність -

історична категорія, породжена класовим суспільством, нерозривно з ним зв'язана і розвивається разом з ним. В останні роки все менше дослідників продовжують захищати значення принципу партійності і сферу його діяльності. Більшість піддає цей принцип нищівній критиці, але, на жаль, часто-густо вона перетворюється у наклеювання ярликів. Дисертант пропонує відкинути ті елементи цього принципу, які дискредитували себе, але зберегти в реформованому вигляді ті моменти, які сьогодні залишаються актуальними.

У зв'язку з цим у дослідженні здійснено аналіз деяких догм, стереотипів і неоднозначних положень, які міцно вкоренилися в марксистсько-ленінській теорії стосовно принципу партійності. Це насамперед: твердження про єдність принципу партійності з принципом наукової об'єктивності; переконаність у тому, що об'єктивність і науковість знань забезпечується за допомогою найпередовішого і найпрогресивнішого класу; чорно-біле без напівтонів зображення дійсності та ін.

Дисертант вважає, що в першу чергу слід не просто відмовитися від закостенілих жорстких схем, а виробувати трансформувати принцип партійності в більш широкий за змістом принцип соціальності. Які головні риси характеризують останній? Чи не буде він аморфним і всеїдним? Думається, ні. Хоча поки що важко окреслити його точні рамки і межі, але вже сьогодні можна з упевненістю сказати, що цей принцип, по-перше, покликаний вияснити оптимальне співвідношення загальнолюдських і класових начал, а не ігнорувати ті чи інші; по-друге, в існуючому ідеологічному плюралізмі дуже важко виділити дійсно перспективні шляхи розбудови держави, в цій непростій ситуації функцію орієнтиру повинен ваяти на себе принцип соціальності; по-третє, ефективне виконання вказаної функції можливе лише при умові врахування всіх, або хоча б основних значущих сил, отже, соціальна база нового принципу стає набагато ширшою, ніж у його попередника; по-четверте, характеристику перспектив і тенденцій подальшого розвитку країни неможливо здійснити науковими засобами, ігноруючи багаточисленні соціокультурні чинники,

позанаукові феномени, принцип соціальності відкрито проголошує взаємозв'язок наукових і позанаукових компонентів; по-п'яте, важливою рисою принципу соціальності є його гуманістична спрямованість, що навряд чи можна віднести до позитивного балансу його попередника, - принципу партійності. Широка соціальна основа, на якій базується і яку відбиває новий принцип, дозволяє по-справжньому зв'язати його з принципом гуманізму.

Виходячи з окреслених вище особливостей принципу соціальності, можна визначити його як історичну форму буття принципу партійності в умовах кардинальної трансформації нашого суспільства. Ця дефініція зовсім не означає рівного обмеження функціонування означеного принципу. Навпаки, в дослідженні підкреслюється, що принцип партійності є історично обмеженою формою буття принципу соціальності.

Таким чином, у дисертації виділяються не тільки основні фактори, але й механізм "деідеологізації" соціального знання завдяки введенню нового принципу. Сьогодні реформування суспільствознавства, відмова від ідеологічних стереотипів здійснюється на основі національної ідеї, що також є певною ідеологічною обмеженістю, хоча й на деякому етапі цілком виправданною. У цій переломній ситуації завдання соціального знання полягає в тому, щоб теоретично обґрунтувати гуманітарну стратегію цивілізованого державотворення, розробити наукові і соціокультурні засади для реформування просвітництва і культури. У розробці гуманітарної стратегії державотворення в Україні важливе місце займає тенденція гуманізації соціального знання.

Третя глава дисертаційного дослідження - "ГУМАНІСТИЧНІ НАЧАЛА В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ СИСТЕМИ" - присвячена практичним аспектам теоретичних положень, які сформульовані вище. Процеси гуманізації соціального знання найяскравіше проявились у просвітницькій сфері і насамперед у галузі вищої освіти.

Потрібно визнати, що дегуманізація суспільних відносин, нарощування негативних явищ викликали кризу нашої школи і пе-

дагогічної науки в цілому, надіння престижу суспільних і гуманітарних наук зокрема. Більш того, для природо-, техніко-навців, навіть гуманітаріїв освіта давно вже звелась до оволодіння догматизованими і фальсифікованими курсами суспільних наук. Ці процеси якраз і обумовили необхідність формування нових принципів і напрямків, які потрібно покласти в основу сучасної системи навчання і виховання. Серед них - гуманізація і гуманітаризація освіти.

У дисертації проводиться розмежування цих понять. Гуманітаризація - це важливий методологічний засіб гуманізації нашої освіти. Не заперечуючи проти розуміння гуманітаризації як дійсно світової тенденції в розвитку сучасної освіти, дисертант усе ж підкреслює її функціональний характер. Змістовний аспект гуманізації освітньої системи є об'єктивною тенденцією реформування просвітництва, але потрібно знайти і методи її реалізації. Вирішення цих питань здійснюється завдяки гуманітаризації сфери освіти.

Одночасно підкреслимо, що гуманітаризація охоплює не тільки процеси реформування власне гуманітарної освіти, але й усю соціальну діяльність в сфері просвітництва, а остання позначається як позитивно, так і негативно на формуванні і розвитку особистості вихователів і вихованців, гуманізації освітньої сфери.

Розробці концепції освіти в Україні стоять на заваді різні перешкоди. Серед них: технократизм, орієнтація на переважно кількісні характеристики і показники, відсутність діалогічності в навчанні, недостатнє засвоєння культурної спадщини, соціальні проблеми та ін. Долати ці перешкоди потрібно цивілізованим шляхом, хоча здійснити це буде важко, адже декілька поколінь отримували дуже слабку гуманітарну підготовку. Місце гуманітарних дисциплін займали заідеологізовані соціально-політичні науки, тому навіть гуманітарна підготовка самих гуманітаріїв була не на належному рівні. У той же час не можна просто відкинути зазначені вище перешкоди. Так, сьогодні бажано поєднати принципи технократизму і гу-

манізму в сфері освіти, адже становлення точного наукового знання колись було величезним гуманістичним завойованням людства.

У цілому повільні темпи процесу гуманізації та гуманітаризації нашої освітньої системи зумовлені недостатнім засвоєнням культурної спадщини минулого, сучасних соціокультурних феноменів, послабленням особистих контактів викладачів та слухачів, збільшенням числа не вирішених соціальних проблем.

Сьогодні в Україні в освітній реформі перевага справедливо віддається національним чинникам. Однак, якщо не ігнорувати цілісність системи освіти, то слід визнати, що дані феномени успішно працюють в певні періоди соціального розвитку і обмежені інтересами відповідних соціальних груп. Гуманістичне начало в більшій мірі здатне стати основою реформи в галузі освіти, хоча воно, як і вказані вище цінності, обмежене прагматичними, соціокультурними та іншими рамками.

В зв'язку з цим потрібно виважено запозичувати освітянський досвід західної української діаспори. Зокрема в Українському Вільному Університеті (м. Мюнхен) на філософському факультеті перевага віддається літературно-мовній групі та історико-географічному напрямку. Значно менше уваги приділяється філософії, психології, педагогіці, соціології*. Нова концепція освіти в Україні в значній мірі відбиває цю структуру, але доцільно було врахувати специфіку зазначеного вузу, головна мета якого полягає в тому, щоб пестити насамперед ті галузі науки, які безпосередньо або опосередковано стосуються української нації, а вже потім розвивати засади української культури як складової частини культури людства**. Крім того,

* Див.: Index Lectionum Semestre aestivum 1992. Munchen. -1992. -Р. 29-36.

** Див.: Статут Українського Вільного Університету. -Мюнхен 1985.

потрібно ще врахувати глибокі знання культури західного суспільства, притаманні вихованцям Університету, чого явно не вистачає нашим студентам.

Таким чином, дисертант впевнений у тому, що реформування інституту освіти в Україні, його демократизація настійно потребують виділення провідної тенденції освітньої системи - її гуманізації та гуманітаризації. Будучи складовою частиною духовного життя суспільства, вона уявляється не випадковою, не тимчасовою, а загальною і постійною тенденцією розвитку людства.

У складних умовах суспільного оновлення, відмови від тоталітаризму і авторитаризму особливого значення набуває утвердження взаємотерпимості, комунікабельності, діалогу в духовній сфері нашого життя. Зокрема, в структурі суспільної свідомості значну роль починає відігравати такий її компонент, як громадська думка. У формуванні останньої одну з провідних позицій сьогодні займає публіцистика.

Без сумніву, суспільствознавство покликане використати свій потенціал шляхом проведення соціологічних досліджень і розробки прикладних рекомендацій для політичної, соціально-економічної і культурно-виховної практики, але не слід ігнорувати і такий нетрадиційний шлях, як публіцистична діяльність, вплив якої в останній час помітно зріс. Саме тому доцільно вести мову про взаємовплив: утвердження гуманістичного начала в публіцистиці активізує процеси гуманізації в сучасному суспільствознавстві, а останні, в свою чергу, стають міцною основою для становлення гуманізму в публіцистиці.

У той же час слід зауважити, що найчастіше в нашій публіцистиці застосовувався партійно-класовий підхід до оцінки подій і явищ сучасності. Мета публіцистичної творчості, вважали дослідники, вказувати людям правильну соціальну перспективу. Проте, протягом десятиліть догматичне застосування принципу партійності в публіцистиці викликало спотворення реальності стану речей, привчало до брехні та фальсифікацій.

Аналіз праць, присвячених теорії публіцистики, показує що

практично не досліджена її гуманістична спрямованість, хоча інші риси і особливості аналізуються глибоко і ґрунтовно. Лічені публікації, присвячені гуманістичній тематиці, переконують у тому, що гуманістичне начало повинно бути притаманне будь-якому виду публіцистичної творчості, але застосування в публіцистиці принципу партійності, класового підходу, її політизація та ідеологізація сильно підірвали будь-які гуманістичні починання.

Головну увагу в дисертації автор зосередив на дослідженні історичної та економічної тематики в українській публіцистиці, розкриваючи гуманістичний потенціал останньої, її відмову від ілюзійного захисту класових інтересів, аналізуючи можливості публіцистичної творчості в утвердженні практичних аспектів гуманізму. Думається, наші публіцисти не змогли відобразити всю суперечливість і трагічність економічних обставин, що склалися, не зуміли охарактеризувати їх антигуманні прояви. Справа навіть не стільки у філософських узагальненнях, скільки в зверненні публіцистів насамперед до людини економічної, а не духовно-моральної, що зовсім не дивно в умовах соціально-економічної катастрофи. Саме тому гуманізм сучасних українських публіцистів непогано втілюється в історичній тематиці, чого не можна сказати щодо економічної публіцистики. Звідси витікає головне завдання української публіцистики, насамперед філософської: потрібно звернутися не тільки до теоретичних, але й до духовно-практичних аспектів світогляду, визначити гуманістичні засади взаємовідносин "людина-світ". Іншими словами, спираючись на здобутки сучасної науки і соціальної практики, з одного боку, досягнення художньої літератури і мистецтва - з другого, публіцистика повинна повернутися до питань людського буття, які постійно хвилюють людство.

Одночасно слід підкреслити, що глибинні зміни в розвитку сучасного світу, здійсненні політичної, економічної та правової реформ, кардинальні трансформації в духовній сфері в галузі міжнародних відносин більш адекватно відбиватимуться суспільствознавством, але при умові, що суспільствознавці вра-

хують не тільки досягнення, але й недоліки сучасної публіцистики. Головне полягає не в тому, що публіцист може йти попереду вченого-суспільствознавця, або услід за ним, застосовуючи в своїх міркуваннях дані науки, а в тому, як йому вдається поєднати наукові та позанаукові чинники в "процесі творчості".

Важко визначити, який саме вплив мали публіцистичні твори на реформу всієї просвітницької системи, але в одному можна бути впевненим: публіцистика внесла і буде вносити значний вклад в гуманітарну стратегію державотворення України, включення її в загальнолюдський потік за допомогою формування цивілізованої громадської думки, висунення ідей, здатних стимулювати творчі процеси і подолати деструктивні начала, притаманні складному періоду суспільного оновлення.

У кінці дисертації підбиваються підсумки всього дослідження, формулюються загальні висновки, пропозиції і рекомендації, відзначаються питання, які не знайшли в дослідженні остаточного вирішення і потребують подальшої розробки.

Основний зміст дисертації викладений у таких роботах автора:

а) монографія:

1. Зуєв В. Н. Гуманізація общественнознавчого (соціально-філософський аналіз). - К.: Льбидь, 1992. - 201 с.

б) розділи в колективних монографіях, статті у наукових журналах та збірниках, тези:

2. Зуєв В. М. Утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей // Духовне оновлення суспільства. - К.: Льбидь, 1990. - С. 112-126.

3. Зуєв В. М. Гуманізація і гуманітаризація освіти: проблеми й перспективи // Духовне оновлення суспільства. - К.: Льбидь, 1990. - С. 159-172.

4. Зуєв В. М. Суспільствознавство: подолання дефіциту реалізму // Духовне оновлення суспільства. - К.: Льбидь, 1990. - С. 172-184.

5. Зуєв В. Н., Здоровцов А. И. и др. На основе социологических исследований // Вестник высшей школы. - 1986. - № 8. - С. 49-53.

6. Зуев В. М. Страждав, але посилював брехню// Віче. -1992. -№1. -С. 113-119.
7. Зуев В. М. Гуманізм і ринок//Віче. -1993. -№ 8.
8. Зуев В. Н. О взаимосвязи общих методов обществознания и естествознания//Философские проблемы современного естествознания. -К.: "Вища школа", 1990 - Вып. 49. -С. 37-43.
9. Зуев В. Н. Раскобанный ли гуманизм?//Коммунист Украины. -1990. -№11. -С. 36-43.
10. Зуев В. Н. Роль материалистической диалектики в становлении общих методов обществознания// Проблемы философии. -К.: "Вища школа", 1980. -Вып. 49. -С. 87-95.
11. Зуев В. М. Гуманізація та гуманітаризація освіти: від методології до методики// Нові технології навчання. Республіканський навчально-методичний збірник. Вип. 1. - К.: УМК ВО. -1991. -С. 16-29.
12. Зуев В. Н., Зуев В. Н. Гуманитаризация обществознания как средство обновления философского образования//Методологические и методические основы обновления философского образования в высшей школе. - Ч. 1У. - Философия в контексте гуманитаризации образования. - К.: 1991. -С. 5-7.
13. Зуев В. Н., Зуев В. Н. Гуманитаризация образования: от методологии к методике// Формирование общечеловеческих ценностных ориентаций, социального и гуманистического мышления у студентов в учебном процессе. -Одесса. -1992. -С. 23-24.
14. Зуев В. Н. Гуманитаризация - методологическое средство гуманизации образования// Философские и социальные проблемы гуманизации науки, техники и инженерного образования. -Сумы. -1990. -С. 11-12.
15. Зуев В. М. Суспільні науки і духовний світ молоді// Нове мислення і формування духовного світу студентської молоді. - Львів. - 1988. -С. 37-38.
16. Зуев В. Н. Мироззрение и гуманизм: генезис взаимодействия// Всесоюзная научно-теоретическая конференция "Человек. Мироззрение. НТП". - Секция 2. - Научное мироззрение: сущность и проблемы формирования. - Киев- Крама-

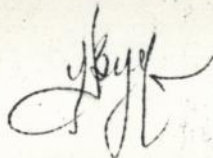
торск. -1991. -С. 31-33.

17. Зуев В. М. Перипетії гуманізму в суспільстві змішаної економіки// Соціально-економічні проблеми переходу до суспільства змішаної економіки. -Суми. -1992. -С. 28-30.

18. Зуев В. Н. Новые формы хозяйствования и развитие человека// Философские и методологические проблемы научного обеспечения АПК. -М.: 1989. -С. 91-93.

19. Зуев В. Н. Утверждение гуманистического начала в современной публицистике// Пути повышения продуктивности и качества сельскохозяйственной продукции. -Суми. -1990. -С. 130-139.

20. Зуев В. М. Гуманізм : від ілюзій до прагматичного начала// Шляхи підвищення продуктивності і якості сільськогосподарської продукції. - Суми. -1993. -С. 243-244.

AB 27.838